

# de mos

Jaargang 29  
Maart 2013

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het  
**Nederlands**  
Interdisciplinair  
Demografisch  
Instituut

Bulletin  
over  
Bevolking  
en  
Samenleving

# 3

N i D i

## inhoud

- 1 Homohuwelijk in opmars
- 4 Bevolkingsgroei en -krimp in de Europese Unie
- 8 Kraamzorg



Foto: philippe\_leroyer/Flickr

# Homohuwelijk in opmars

DICK J. VAN DE KAA

## Steeds rijkere keuze aan partnerrelaties

**Het homohuwelijk is in opmars. In een heel korte reeks van jaren is een, zeker ook voor demografen, uitermate interessante situatie ontstaan. Paren van gelijk of verschillend geslacht kunnen een huwelijk sluiten, voor een geregistreerd partnerschap kiezen, of besluiten zich te binden door middel van een samenlevingscontract. Men kan ook zonder contract gaan samenwonen of kiezen voor een zogenaamde LAT-relatie, waarbij de partners ieder in de eigen woning blijven. Met het homohuwelijk had Nederland in 2001 de wereldprimeur. Inmiddels behoort een homohuwelijk al voor ruim 6 procent van de wereldbevolking tot de mogelijkheden, maar er is ook veel weerstand.**

Veranderingen in demografisch gedrag en in de opvattingen daarover, doen zich in cultureel verwante landen veelal met wonderbaarlijke gelijktijdigheid voor. Dat geldt ook met betrekking tot de legalisering van homoseksuele relaties. Toen in Nederland Job Cohen, als burgemeester van Amsterdam en optredend als ambtenaar van de burgerlijke stand, op 1 april 2001 vier paren van hetzelfde geslacht in de echt verbond was dat een wereldprimeur. Maar voordien was het geregistreerde partnerschap al ingesteld in Denemarken (1989), Noorwegen (1993) en Zweden (1995).

De stap naar het homohuwelijk (same-sex marriage of SSM in internationale terminologie) is inmiddels in Denemarken, Noorwegen en Zweden ook gezet. Maar eerst volgden België (2003), Canada (2005), Spanje (2005) en Zuid Afrika (2006). Daarna Noorwegen en Zweden in 2009, terwijl Argentinië, IJsland, Portugal en Mexico-Stad in 2010 tot legalisering overgingen. Denemarken volgde pas in 2012. In de Verenigde Staten zijn tussen 2004 en 2012 elf staten tot legalisering overgegaan (in Californië werd de legalisering echter teruggedraaid). Joseph Chamie en Barry Mirkin (2011) berekenden dat tot het eind van 2009 in de wereld een totaal van 98.703 homohuwelijken is gesloten. De totale bevolking, die van die wettelijke mogelijkheid gebruik kon maken, beliep volgens hen in 2010 rond 319 miljoen (toen bijna 5% van de wereldbevolking).

Op 16 april 1996 nam de Tweede Kamer de motie Van der Burg (PvdA)/Dittrich (D66) aan. De regering werd verzocht een commissie in te stellen die een voorstel van wet zou dienen voor te bereiden om het huwelijk open te stellen voor homoseksuelen. Het rapport van die commissie verscheen in oktober 1997. Met een verhouding van 5 tegen 3 adviseerde de commissie inderdaad het huwelijk 'open te stellen'. Intussen loodste de Staatssecretaris van Justitie van Paars I, Elisabeth Schmitz, een nog uit 1974 daterend wetsontwerp door de Tweede Kamer dat, ook voor paren van hetzelfde geslacht, het geregistreerde partnerschap mogelijk maakte. Het werd op 1 januari 1998 ingevoerd. Bij brief van 6 februari 1998 berichtte de regering dat het de aanbeveling van de meerderheid van de, zogenoemde Commissie Kortmann II ten aanzien van de openstelling van het huwelijk niet zou overnemen. Dat voorstel ging het kabinet een brug te ver. Het idee om adoptie door homoseksuele paren mogelijk te maken werd wel omarmd.

Een ander geluid klonk bij de formulering van het regeerakkoord voor Paars II in 1998. Nog vóór 1 januari 1999 zou een wetsontwerp worden ingediend dat het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht mogelijk zou maken. Staatssecretaris Cohen diende het op 8 juli 1998 in. In essentie behelsde het een wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek. Artikel 30.1 ging nu luiden: 'Een huwelijk kan worden aangegaan door twee personen van verschillend of gelijk geslacht'. Na parlementaire behandeling en goedkeuring kon de wet op 1 april 2001 in werking treden. Het advies van de Commissie Kortmann II dat het geregistreerde partnerschap per gelijke datum zou dienen te vervallen werd door de staatssecretaris niet overgenomen op grond van de – intussen juist gebleken – overweging dat de behoefte eraan onder heteroparen niet zou verdwijnen. Dit gelet op de symboliek die veelal aan huwelijk wordt verbonden.

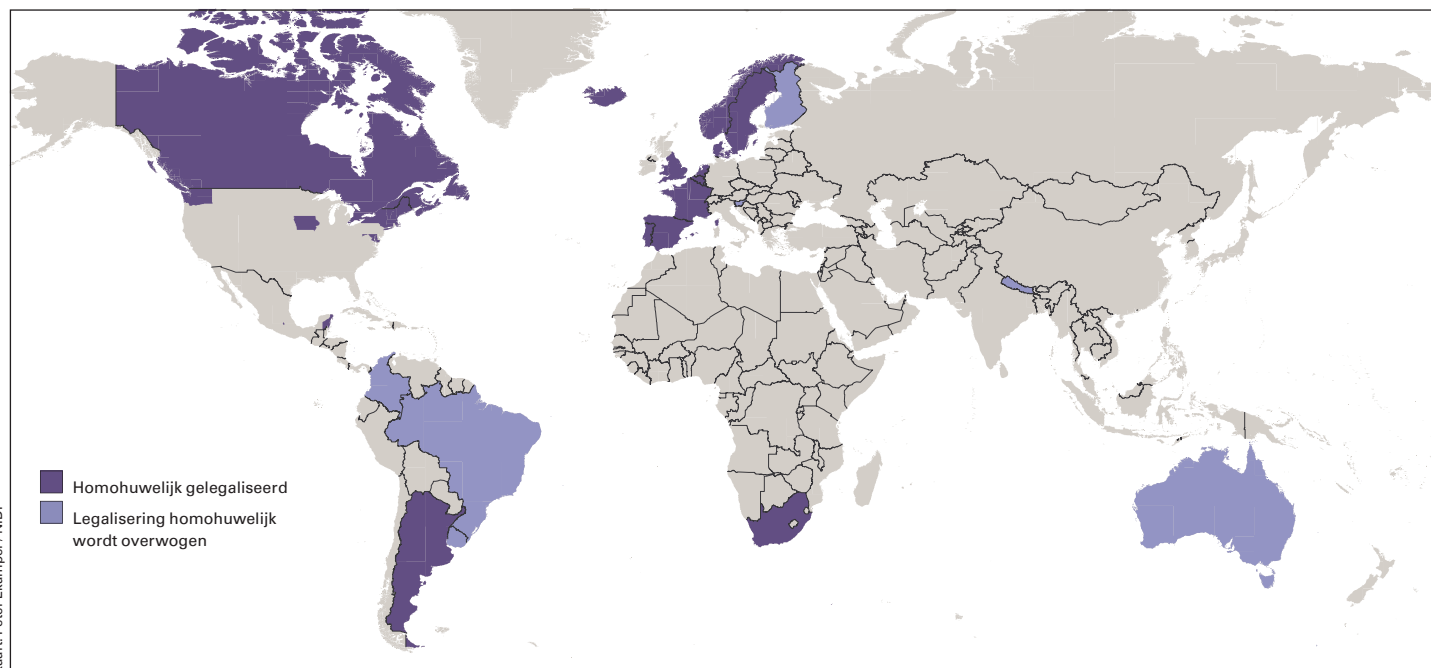
## Statistieken

Karakteristiek voor registratiesystemen is dat, althans na enige tijd, de statistische resultaten ervan worden gepubliceerd. Daaruit weten we, zoals Chamie en Mirkin laten zien, dat Europese landen een ander patroon vertonen dan de staten van de VS. Na een aanvankelijke piek – er is kennelijk zo iets als een stuwmeer – treedt al snel een geleidelijke daling op tot een niveau van rond 2 procent van alle gesloten huwelijken. In de Amerikaanse staten waarin homohuwelijken gelegaliseerd werden, maakten, zeker in het begin, ook personen van buiten de staat van de nieuw geschapen mogelijkheid gebruik. Bijgevolg liggen de percentages huwelijken tussen mensen van hetzelfde geslacht daar veel hoger. Wat de korte tijdreeksen uit de ambtelijke statistiek verder aan conclusies lijken toe te staan is dat door lesbiennes gesloten huwelijken in de VS, Zweden

en Noorwegen zo'n 60 procent van alle homohuwelijken innemen, doch minder in België, Nederland en vooral Spanje (33%). Bij het sluiten van het huwelijk zijn huwelijkspartners van verschillend geslacht gemiddeld zo'n 10 jaar jonger dan paren van gelijk geslacht, terwijl onder de laatste lesbiennes weer jonger trouwen dan manlijke paren. Voor drie landen, België, Nederland en Spanje, is beperkt inzicht verkregen in de echtscheiding onder homoseksuele huwelijken. Chammie en Mirkin relateren voor lesbische en manlijke homoseksuele paren het in elk jaar gesloten aantal huwelijken aan het aantal echtscheidingen van dat jaar en constateren dat het cijfer vrijwel steeds hoger ligt voor vrouwen dan voor mannen.

Het inzicht over homohuwelijken wordt belangrijk verdiept wanneer administratieve databestanden aan elkaar worden gekoppeld. Scandinavische onderzoekers behoren tot de weinigen die over deze mogelijkheid beschikken. Daarbij wordt zorgvuldig met de privacy van de betrokken individuen omgegaan. Door deze koppeling kan men gegevens over opleiding, leeftijd, eerdere huwelijkservaring, het hebben van kinderen en zo meer ook in beschouwing nemen. Gunnar Anderson *et al.* (2006) onderzochten op die manier de dynamiek en stabiliteit van de eerste generaties geregistreerde partnerschappen in Noorwegen (1993-2001) en Zweden (1998-2002). In Noorwegen bleek het risico van een scheiding voor vrouwelijke paren 77 procent hoger dan voor manlijke terwijl een partnerschap van mannen weer een 50 procent hogere kans op scheiding liep dan een heteroseksueel paar. Een hoge opleiding bleek de stabiliteit te verhogen. Het risico van scheiding bleek, daarentegen, toe te nemen naarmate de partnerschappen op jeugdiger leeftijd werden aangegaan, het leeftijdsverschil tussen de partners groter was, en indien één van de partners een buitenlander was. Een latere periode in Noorwegen werd onderzocht door Kenneth Aarskaug Wiik *et al.* (2012). Zij stelden vast dat vanaf de invoering van registratie in 1993 en, later

Landen en regio's waar homohuwelijken zijn gelegaliseerd of waar legalisering wordt overwogen, situatie begin 2013



in 2009 van het homohuwelijk, tot en met 2012 precies 3.429 homoverbintenissen waren gesloten. Van deze hadden er 2.877 twee jaar of meer bestaan en dus daadwerkelijk het risico op scheiding gelopen. Berekend werd dat meer dan een derde van de betrokken mannen een gemiddelde leeftijd bij registratie of huwelijk van 40 jaar of daarboven had. En in 41 procent van de manlijke verbintenissen was het leeftijdsverschil tussen de partners 9 jaar of meer. Opvallend is tevens dat bij 48 procent van de manlijke verbintenissen een niet-Noor was betrokken. Opnieuw werd geconstateerd dat vrouwelijke paren een groter risico op scheiding liepen dan mannen, ook al kwamen de vrouwelijke partners in 47 procent van de gevallen uit dezelfde geboorteperiode. Het hebben van (de zorg voor) tenminste één kind verhoogde de stabiliteit van de verbintenis en van elke 5 lesbische paren had er één kinderen. Voorafgaande ervaring in een heteroseksueel huwelijk had 1 van de 5 lesbiennes, terwijl dat bij de verbintenissen van mannen maar 13,5 procent was.

### Achtergronden en verwachtingen voor Nederland

De steeds grotere verscheidenheid van partnerrelaties en samenlevingsvormen heeft een gecompliceerde achtergrond. Van belang zijn vooral de introductie van moderne voorbehoedsmiddelen, zoals de pil en het spiraaltje, geweest en het ruimer beschikbaar komen van sterilisatie en abortus (inclusief morning-after pil). Steeds beter opgeleide vrouwen werden er onafhankelijker door, ze konden gaan deelnemen aan het arbeidsproces en op die wijze een eigen inkomen verwerven. De ontkerkelijking had een soortgelijk effect doordat de druk om niet te scheiden wat 'God verbonden had', afnam. Het huwelijk verloor een deel van zijn institutionele betekenis. De gunstige economische ontwikkelingen maakten het mogelijk de Bijstandswet in te voeren, wat scheidende vrouwen een zekere bescherming gaf. Ideologische veranderingen waren evenzeer belangrijk. De positie van individuen in de samenleving werd versterkt en hun keuzevrijheid werd aanmerkelijk verruimd.

Clara Mulder en Jan Latten (2012) zijn systematisch nagegaan wat er in de laatste 10 tot 15 jaar in Nederland met de verschillende demografische indicatoren is gebeurd. Daaruit blijkt zonneklaar dat er in recente tijd een eerlijk gezegd opzienbarende ontwikkeling is opgetreden. Hun prikkelende stelling is dat we nu mogelijk het verbreken van de innige band tussen voortplanting en het hebben van een intieme partnerrelatie gaan zien. Die partnerrelaties zijn, zoals eerder getoond, al zeer gediversifieerd en verloren hun institutionele karakter, terwijl de op het individu gerichte voortplantingstechnieken zijn verruimd. Denk aan de mogelijkheden voor in-vitrofertilisatie (IVF) bij ongehuwde vrouwen of bij hen die een homohuwelijk verkozen, aan ei- en spermadonatie, en aan het invriezen, voor eventueel later gebruik, van eicellen van alleenstaande vrouwen. Het medemoederschap en het medeouderschap, vooral na een scheiding, zijn algemeen aanvaard. Zeer wel voorstelbaar zou het, volgens genoemde auteurs, zijn dat men via het internet of sociale

media een mede-ouder zoekt zonder dat een vaste intieme relatie wordt nagestreefd. Voorstelbaar is evenzeer dat men op die wijze een spermadonor vindt en tot zelf-inseminatie overgaat. Zij zien dus vooralsnog geen einde aan de geconstateerde ontwikkelingen in Nederland.

### Mondiale perspectieven

Zou de recente Nederlandse ervaring zich ook in vergelijkbare landen gaan voordoen? In dat geval zal de toekomst op mondiaal niveau een steeds verder uit elkaar groeien van verschillende landengroepen laten zien. Immers, terwijl de Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp van 8 juli 1999 onder meer stelt dat er als het om het huwelijk gaat geen objectieve en redelijke rechtvaardigingsgronden voor het onderscheid naar geslacht en homoseksuele gerichtheid bestaan, wordt die opvatting bepaald niet overal in de wereld gedeeld. Trouwens ook in Nederland gingen heftige discussies aan het aannemen van de wet vooraf!

Bezie men de internationale situatie dan kan men moeilijk anders concluderen dat er buiten Nederland soms nog van onverdraagzaamheid, zo niet van regelrechte aversie sprake is. Zo nam in Rusland in januari 2012 met 388 stemmen voor en 1 tegen de Doema een wetsvoorstel aan dat 'homoseksuele propaganda' – wat dat dan ook precies moge zijn – onder minderjarigen strafbaar stelt. In Frankrijk vond in dezelfde maand een massale demonstratie 'tegen' plaats, pas enkele weken later gevolgd door een veel kleinere van voorstanders. Niettemin werd het homohuwelijk recentelijk ook in Frankrijk gelegaliseerd. De *Times* van 26 december 2012 meldde in reuzeletters dat een rechter van de 'High Court' de leiding van de Rooms Katholieke kerk in Engeland en Wales was bijgevalen in hun aanval op de 'gay marriage "shambles"', maar ook in Engeland en Wales is het homohuwelijk inmiddels bij wet geregeld. Ten slotte is in de VS sinds 1996 de 'Defense of Marriage Act' (DOMA) van kracht die in essentie bepaalt dat staten geen consequenties hoeven te aanvaarden van in andere staten of landen gesloten homohuwelijken (zie kader). Op grond van die wet achtte de regering Bush zelfs het bijhouden en publiceren van statistieken over het homohuwelijk niet toegestaan.

Chamie en Mirkin stelden in hun mondiale analyse vast dat homoseksuele handelingen met wederzijdse toestemming tussen volwassenen, niet langer strafbaar zijn in ongeveer 100 landen met in totaal rond 60 procent van de wereldbevolking. Het is in sommige gevallen pas heel recent toegestaan: Engeland en Wales (1967), China (1997) en de VS (2003). Zou India zich aansluiten, en dat is niet onmogelijk gelet op ontwikkelingen in New Delhi, dan zou dat percentage tot 78 procent stijgen. In 32 landen, zo'n 15 procent van de wereldbevolking vertegenwoordigend, krijgen homoseksuele paren van verschillend type (o.m. geregistreerd partnerschap, samenlevingscontract, samenwonend) wettelijke erkenning. In een aantal landen, Australië, Brazilië, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, verschilt hun sociale en legale positie ten opzichte van de overheid nauwelijks nog van die van het homo-



Foto: Edie Windsor NYCLU/Flickr

### WINDSOR VERSUS UNITED STATES

De vrouwen Edie Windsor, een wiskundige, en Thea Spyer, een psychologe, deelden 44 jaar van hun leven samen. Ze woonden in New York en trouwden uiteindelijk in Canada in mei 2007. Enkele jaren nadien overleed Thea, een slachtoffer van multiple sclerose. Nu mag in New York bij een huwelijk de ene partner aan de andere bezit, een huis bijvoorbeeld, nalaten zonder dat deze daar successierechten over hoeft te betalen. En, New York erkent elders gesloten huwelijken tussen mensen van hetzelfde geslacht. Gemeenlijk wordt zo'n oordeel door de federale overheid overgenomen. Maar nu oordeelde de federale belastingdienst anders. Met de DOMA (Defense Of Marriage Act) in de hand werd Edie Windsor voor \$363.000 aangeslagen; als ware zij een vreemde. Gesteund door burgerrechtenbewegingen en een advocatenfirma ging Edith Windsor in beroep. Het federale hof van beroep sprak als oordeel uit dat als de overheid lesbiennes en homoseksuele mannen discrimineerde dat dan op voorhand als in strijd met de grondwet moest worden beschouwd. Bovendien was, naar het oordeel van het hof, in een dergelijk geval een extra hoge toetsingsstandaard vereist. Het gaat dan immers om discriminatie op grond van seksuele geaardheid.

Op 7 december van het vorig jaar stemde het Hooggerechtshof ermee in de klacht van Edith Windsor tegen de toepassing en de inhoud van de DOMA aan te horen. Haar verzoek om dat, gelet op haar hoge leeftijd – zij is ruim boven de 80 – en haar gezondheidstoestand, met prioriteit te doen werd afgewezen. *Windsor versus United States* staat nu voor eind maart 2013 op de rol.

huwelijk. Tot slot noemen ze een lijstje van landen waar de stap naar het homohuwelijk serieus wordt overwogen: Frankrijk, Slovenië, Brazilië, Nepal, Australië, Colombia, Finland, Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk en Uruguay. Illustratief voor de snelheid van deze ontwikkelingen is dat sinds het verschijnen van hun onderzoek, het homohuwelijk inmiddels ook in Denemarken, Frankrijk, Engeland en Wales werd gelegaliseerd. De impliciete verwachting is dat het percentage van de wereldbevolking dat een homohuwelijk kan sluiten op enige termijn de huidige 6 procent ruim te boven zal gaan.

**Prof. dr. D.J. van de Kaa**, demograaf en als emeritus Honorary Fellow verbonden aan het NIDI

#### LITERATUUR:

- Anderson, G., T. Noack, A. Seierstad en H. Weedon-Fekjaer (2006), The demographics of same-sex marriages in Norway and Sweden. *Demography*, 43 (1), p. 79-98.
- Chamie, J. en B. Mirkin (2011), Same-sex marriage: A new social phenomenon. *Population and Development Review*, 37 (3), p. 529-551.
- Mulder, C. en J. Latten (2012), Partner relationships at the dawn of the 21<sup>st</sup> century: The case of the Netherlands. Paper gepresenteerd tijdens de European Population Conference, juni 2012, Stockholm.
- Wiik, K. A. en T. Noack (2012), Divorce risk in Norwegian same-sex marriages 1993-2011. Discussion Paper no. 723, Statistics Norway.